

ΚΡΗΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η λογοτεχνική παραγωγή της Κρήτης κατά τη διάρκεια της Βενετοκρατίας (1211 – 1669) είναι πλούσια ποσοτικά και ποιοτικά και σημαντική για την μετέπειτα πορεία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας.

Η λογοτεχνική άνθηση οφείλεται στην οικονομική και πνευματική ανάπτυξη που παρατηρήθηκε στην Κρήτη κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας: η ειρηνική διαβίωση και η επαφή με έναν ανεπτυγμένο πνευματικά και πολιτιστικά λαό ήταν οι παράγοντες που συνετέλεσαν στην καλλιέργεια της παιδείας και των γραμμάτων και στην εμφάνιση αξιόλογης λογοτεχνικής παραγωγής.

Η λογοτεχνική παραγωγή χωρίζεται σε δύο περιόδους. Η πρώτη ξεκινά από τα μέσα του 14ου αι. και καταλήγει στο 1580 περίπου. Ονομάζεται **περίοδος της προετοιμασίας**, γιατί η λογοτεχνία ακόμα δεν διαφοροποιείται αισθητά από τη βυζαντινή παράδοση και τη δυτική λογοτεχνία του Μεσαίωνα. Η δεύτερη, 1580-1669 (άλωση της Κρήτης από τους Οθωμανούς), είναι η **περίοδος της ακμής**, με φανερή την επίδραση της λογοτεχνίας της ιταλικής αναγέννησης.

Περίοδος της ακμής

Η περίοδος της ακμής της Κρητικής λογοτεχνίας τοποθετείται στα τέλη του 16ου αι. μέχρι την κατάκτηση της Κρήτης από τους Οθωμανούς, το 1669. Η πλούσια λογοτεχνική παραγωγή σχετίζεται άμεσα με την κοινωνική, οικονομική και πνευματική άνθηση που σημειώθηκε στο νησί κατά τα τέλη του 16ου αι

- ❖ Το βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου της ακμής είναι η **ανάπτυξη του θεάτρου**: τα περισσότερα έργα είναι δραματικά, με εξαίρεση τον **Ερωτόκριτο**, που είναι έμμετρο μυθιστόρημα, και την **Βοσκοπούλα**, που είναι ποιμενικό ειδύλλιο.
- ❖ Κατά κανόνα, τα έργα της ακμής της κρητικής λογοτεχνίας βασίζονται σε κάποιο δυτικό πρότυπο, το οποίο όμως ξεπερνούν σε ποιότητα.
- ❖ Η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι το **κρητικό ιδίωμα**, που καλλιεργείται και εξυψώνεται σε λογοτεχνική γλώσσα.

Το κυριότερο δημιούργημα της λογοτεχνικής παραγωγής της Κρήτης είναι το θέατρο. Το θέατρο, λοιπόν, είναι το λογοτεχνικό είδος που επικρατεί και δίνει τη βασική φυσιογνωμία σε όλη την κρητική λογοτεχνία. Εισηγητής του θεωρείται ο **Γεώργιος Χορτάτσης**, μια μεγάλη ποιητική φυσιογνωμία. Οι ρίζες του κρητικού θεάτρου βρίσκονται στην ιταλική τραγωδία της Αναγέννησης, αλλά και στην ιταλική «*commedia erudita*». Γι' αυτό και όλα τα είδη του δράματος που παίζονταν τότε στην Ιταλία (τραγωδία, κωμωδία, ποιμενικό και θρησκευτικό δράμα) παρουσιάστηκαν και στην Κρήτη.

Ο εξαιρετικός δραματικός ποιητής Γεώργιος Χορτάτσης έγραψε τουλάχιστον τρία αξιόλογα δράματα, την τραγωδία «**Ερωφίλη**», την κωμωδία «**Κατζούρμπος**» και το ποιμενικό δράμα «**Γύπαρης**» ή «**Πανώρια**». Το ποιμενικό αυτό δράμα είναι νεανικό έργο του Χορτάτση και έχει πολλές αρετές αλλά και ελαττώματα. Το πιο φιλόδοξο από τα έργα του είναι αναμφίβολα η τραγωδία «Ερωφίλη», όπου περιγράφεται ο έρωτας της Ερωφίλης για τον Πανάρετο, τον οποίο και παντρεύεται κρυφά. Ο «Κατζούρμπος» είναι το ωριμότερο έργο του Χορτάτση και συγχρόνως η καλύτερη από τις κρητικές κωμωδίες. Εκτός από τον «Κατζούρμπο», διασώθηκαν ακόμη δύο

κρητικές κωμωδίες. Η μια έχει τον τίτλο «**Φορτουνάτος**» και ανήκει στο Μάρκο Αντώνιο Φόσκολο και η άλλη ονομάζεται «**Στάθης**» και είναι έργο αγνώστου ποιητή.

Το πιο άρτιο και, κατά πολλούς, καλύτερο έργο του κρητικού θεάτρου είναι η «**Θυσία του Αβραάμ**» (1635). Πρόκειται για θρησκευτικό δράμα και θεωρείται ως νεανικό έργο του **Βιτσέντζου Κορνάρου**. Το αριστούργημα όμως του Κορνάρου είναι ο «**Ερωτόκριτος**», ένα έμμετρο ερωτικό μυθιστόρημα, που αποτελείται από δέκα χιλιάδες δώδεκα δεκαπεντασύλλαβους στίχους. Ο «Ερωτόκριτος» είναι το τελευταίο και σημαντικότερο δημιούργημα της ακμής της κρητικής λογοτεχνίας. Η υπόθεση του έργου είναι ο έρωτας του Ερωτόκριτου για την Αρετούσα, κόρη του βασιλιά Ηράκλη της Αθήνας, καθώς και οι πολλές περιπέτειες που περνούν οι δύο νέοι για να οδηγηθούν τελικά στο γάμο. Ο «Ερωτόκριτος», το καύχημα της κρητικής λογοτεχνίας, υμνεί τον πιστό έρωτα, τη φιλία, τη γενναιότητα και τον πατριωτισμό.

Η λογοτεχνική παραγωγή στην Κρήτη διακόπτεται το 1669 με την κατάκτηση της Κρήτης από τους Τούρκους. Έτσι, ύστερα από τη λαμπρή άνθιση στην Κρήτη, μετά το 1669 βρισκόμαστε σε μια κατάσταση ποιητικής παρακμής. Η πνευματική δημιουργία μεταφέρεται στα Επτάνησα με την ίδρυση της Επτανησιακής Σχολής στις αρχές του 19ου αιώνα.

Ερωφίλη

Η *Ερωφίλη* είναι τραγωδία του Γιώργιου Χορτάτση. Είναι η πιο γνωστή τραγωδία της κρητικής λογοτεχνίας. Πρέπει να γράφτηκε περίπου το 1595 (αφού αναφέρεται στην επιδημία πανούκλας που έπληξε την Κρήτη ανάμεσα στο 1592 και το 1595) και εκδόθηκε πρώτη φορά το 1637 στη Βενετία. Το έργο αφιερώνεται στον δικηγόρο Ιωάννη Μούρμουρη, δικηγόρο από τα Χανιά. Είναι γραμμένη σε δεκαπεντασύλλαβο ομοιοκατάληκτο στίχο, με εξαίρεση τα χορικά, που είναι γραμμένα σε ενδεκασύλλαβες τρίστιχες στροφές (τερτσίνες). Η *Ερωφίλη* βασίζεται στο ιταλικό έργο *Orbecche* (παραστάθηκε το 1541 και τυπώθηκε το 1543) του Giovanni Batista Giraldi (1504-1573), χωρίς όμως να είναι δουλική απομίμηση.

Δομή και υπόθεση

Η τραγωδία αποτελείται από πρόλογο, πέντε πράξεις, χορικά στο τέλος κάθε πράξης και ιντερμέδια (αυτόνομα μουσικοχορευτικά επεισόδια που παρεμβάλλονται μεταξύ των πράξεων). Το έργο διαδραματίζεται στην Αίγυπτο. Ο βασιλιάς της χώρας, Φιλόγονος, έχει σκοτώσει τον αδερφό του, νόμιμο βασιλιά, και έχει ανέβει στο θρόνο μαζί με τη γυναίκα του αδερφού του. Ο βασιλιάς έχει μια κόρη, την Ερωφίλη, που ερωτεύεται έναν νέο που ζει στη βασιλική αυλή, τον Πανάρετο. Ο Πανάρετος είναι γιος του βασιλιά της Τσέρτσας (ίσως να εννοείται η Γεωργία) που έχει κυριευθεί από εχθρούς· έχει καταφύγει στην Αίγυπτο κρατώντας κρυφή την ταυτότητά του γιατί κινδυνεύει η ζωή του, αφού είναι νόμιμος διάδοχος του θρόνου. Οι δύο νέοι έχουν μεγαλώσει μαζί και η φιλία τους εξελίσσεται σε έρωτα που σφραγίζεται με έναν μυστικό γάμο τον οποίο γνωρίζουν μόνο εκείνοι οι δύο.

Τα βασικά πρόσωπα είναι τρία: η Ερωφίλη, ο Πανάρετος και ο Βασιλιάς Φιλόγονος. Ο κάθε ήρωας έχει ένα έμπιστο πρόσωπο: η Ερωφίλη τη νένα Χρυσόνομη, ο Πανάρετος τον φίλο του Καρπόφορο και ο βασιλιάς έναν πιστό Σύμβουλο. Ο χορός αποτελείται από γυναίκες της ακολουθίας της Ερωφίλης και εμφανίζονται επίσης το φάντασμα (Ασκιά) του δολοφονημένου αδερφού του Φιλόγονου και ένας μαντατοφόρος. Τηρείται η κλασικίζουσα ενότητα της δράσης, του χώρου και του χρόνου (ενιαίο θέμα, που διαδραματίζεται σε έναν χώρο και η δράση διαρκεί μία ημέρα).

Το έργο προλογίζεται από τον Χάρο, που αναφέρεται στην παντοδυναμία του και στη ματαιότητα της δόξας και των υλικών αγαθών. Στην πρώτη πράξη εμφανίζεται αρχικά ο Πανάρετος που

αποκαλύπτει στον Καρπόφορο το μυστικό του κρυφού γάμου (ενώ μέσα από τη συζήτηση οι θεατές πληροφορούνται για τη βασιλική καταγωγή του) και σε επόμενη σκηνή ο Βασιλιάς αποκαλύπτει στον Σύμβουλο το σχέδιο να παντρέψει την Ερωφίλη και τα προξενιά που του έχουν προτείνει. Στο πρώτο χορικό υμνείται η παντοδυναμία του Έρωτα.

Στη δεύτερη πράξη, μετά από ένα μονόλογο του Βασιλιά στον οποίο εκφράζει την αγάπη για την κόρη του, εμφανίζεται στη σκηνή η Ερωφίλη που αφηγείται ένα εφιαλτικό όνειρο και συζητά με την παραμάνα της για τη δυσκολία της κατάστασης στην οποία έχει περιέλθει. Στο τέλος της σκηνής ο Βασιλιάς στέλνει τον Πανάρετο να πείσει την Ερωφίλη να αποδεχτεί ένα από τα δύο προξενιά. Στο χορικό καταδικάζεται η ηθική κατάπτωση και η υπερηφάνεια του ανθρώπου.

Στην τρίτη πράξη δεσπόζει αρχικά ο διάλογος μεταξύ της Ερωφίλης και του Πανάρετου, που ανταλλάζουν όρκους αιώνιας πίστης, και στη συνέχεια η εμφάνιση της σκιάς του δολοφονημένου βασιλιά που ορκίζεται να εκδικηθεί τον Φιλόγονο. Η πράξη κλείνει με έναν αλαζονικό μονόλογο του Φιλόγονου που μακαρίζει τον εαυτό του για την τύχη και τη δύναμή του και ανακοινώνει την επιθυμία του να συναντήσει την Ερωφίλη για να συζητήσουν για τα προξενιά. Στο χορικό οι γυναίκες καταδικάζουν την επιθυμία για πλούτο και δόξα.

Στην τέταρτη πράξη αποκαλύπτεται πως ο βασιλιάς ανακάλυψε την κρυφή σχέση της Ερωφίλης και του Πανάρετου. Ο σύμβουλος προσπαθεί να τον ηρεμήσει και η Ερωφίλη αντιστέκεται απέναντί του προσπαθώντας να τον στρέψει με το μέρος της. Παρά τις παροτρύνσεις του χορού και του συμβούλου ο βασιλιάς ανακοινώνει την απόφασή του να θανατώσει τον Πανάρετο, τον οποίο συναντά στην τελευταία σκηνή της πράξης. Ο Πανάρετος επιχειρεί να κερδίσει την εύνοια του βασιλιά και επιμένει για τη βασιλική καταγωγή του χωρίς να γίνεται πιστευτός. Στο χορικό οι γυναίκες παρακαλούν τον Ήλιο να βοηθήσει το ζευγάρι.

Στην πέμπτη πράξη ανακοινώνεται από τον μαντατοφόρο στον Χορό η σκληρή τιμωρία του Πανάρετου: ο βασιλιάς τον σκότωσε, του έκοψε το κεφάλι, τη γλώσσα και τα χέρια και του ξερίζωσε την καρδιά, με σκοπό να τα προσφέρει ως δῆθεν γαμήλιο δώρο στην Ερωφίλη. Η συνάντηση πατέρα και κόρης γίνεται στην επόμενη σκηνή και ο βασιλιάς προσποιείται πως αποδέχεται το γάμο και προσφέρει μία λεκάνη με τα κομμένα μέλη του Πανάρετου στην Ερωφίλη. Εκείνη αυτοκτονεί και στο τέλος του έργου ο χορός σκοτώνει το Βασιλιά.

Ερωτόκριτος

Ο *Ερωτόκριτος* είναι ένα έμμετρο μυθιστόρημα που συντέθηκε από τον Βιτσέντζο Κορνάρο στην Κρήτη τον 17ο αιώνα. Αποτελείται από 10.012 (οι τελευταίοι δώδεκα αναφέρονται στον ποιητή) ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους στίχους στην Κρητική διάλεκτο. Κεντρικό θέμα του είναι ο έρωτας ανάμεσα σε δύο νέους, τον Ερωτόκριτο (που στο έργο αναφέρεται μόνο ως Ρωτόκριτος ή Ρώκριτος) και την Αρετούσα, και γύρω από αυτό περιστρέφονται και άλλα θέματα όπως η τιμή, η φιλία, η γενναιότητα και το κουράγιο. Μαζί με την *Ερωφίλη* του Γεώργιου Χορτάτση είναι τα σημαντικότερα έργα της κρητικής λογοτεχνίας. Ο Ερωτόκριτος πέρασε στην λαϊκή παράδοση και παραμένει δημοφιλές κλασικό έργο, χάρη και στη μουσική με την οποία έχει μελοποιηθεί. Άμεσο πρότυπο του έργου είναι η γαλλική δημοφιλής μεσαιωνική μυθιστορία *Paris et Vienne* του Pierre de la Cypède, που τυπώθηκε το 1487 και γνώρισε μεγάλη διάδοση με μεταφράσεις σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες. Ο Κορνάρος γνώρισε το γαλλικό έργο πιθανότατα από ιταλική μετάφραση, καθώς είναι απίθανο να γνώριζε γαλλικά. Δεν πρόκειται όμως για δουλική μίμηση αλλά δημιουργική διασκευή.

Δομή και υπόθεση

Το έργο διαδραματίζεται στην αρχαία Αθήνα, ο κόσμος όμως που απεικονίζει είναι ένα σύνθετο κατασκευάσμα που δεν ανταποκρίνεται σε κάποια συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα: παράλληλα με τις αρχαιοελληνικές αναφορές, εμφανίζονται αναχρονισμοί και πολλά στοιχεία του

δυτικού κόσμου, όπως η κονταρομαχία. Η υπόθεση χωρίζεται σε πέντε τμήματα και είναι συνοπτικά η εξής:

A. Ο βασιλιάς της Αθήνας Ηράκλης και η σύζυγός του αποκτούν μετά από πολλά χρόνια γάμου μια κόρη, την Αρετούσα. Τη βασιλοπούλα ερωτεύεται ο γιος του πιστού συμβούλου του βασιλιά, Ερωτόκριτος. Επειδή δεν μπορεί να φανερώσει τον έρωτά του, πηγαίνει κάτω από το παράθυρό της τα βράδια και της τραγουδά. Η κοπέλα σταδιακά ερωτεύεται τον άγνωστο τραγουδιστή. Ο Ηράκλης, όταν μαθαίνει για τον τραγουδιστή, του στήνει ενέδρα για να τον συλλάβει, ο Ερωτόκριτος όμως μαζί με τον αγαπημένο του φίλο σκοτώνει τους στρατιώτες του βασιλιά. Ο Ερωτόκριτος, καταλαβαίνοντας ότι ο έρωτάς του δεν μπορεί να έχει αίσια έκβαση, ταξιδεύει στη Χαλκίδα για να ξεχάσει. Στο διάστημα αυτό ο πατέρας του αρρωσταίνει και όταν η Αρετούσα τον επισκέπτεται, βρίσκει στο δωμάτιο του Ερωτόκριτου μια ζωγραφιά που την απεικονίζει και τους στίχους που της τραγουδούσε. Όταν εκείνος επιστρέφει, ανακαλύπτει την απουσία της ζωγραφιάς και των τραγουδιών και μαθαίνει ότι μόνο η Αρετούσα τους είχε επισκεφτεί. Επειδή καταλαβαίνει ότι αποκαλύφθηκε η ταυτότητά του και ότι μπορεί να κινδυνεύει, μένει στο σπίτι προσποιούμενος ασθένεια και η Αρετούσα του στέλνει για περαστικά ένα καλάθι με μήλα, ως ένδειξη ότι ανταποκρίνεται στα συναισθήματά του.

B. Ο βασιλιάς οργανώνει κονταροχτύπημα για να διασκεδάσει την κόρη του. Παίρνουν μέρος πολλά αρχοντόπουλα από όλον τον γνωστό κόσμο και ο Ερωτόκριτος είναι ο νικητής.

Γ. Το ζευγάρι αρχίζει να συναντιέται κρυφά στο παράθυρο της Αρετούσας. Η κοπέλα παρακινεί τον Ερωτόκριτο να τη ζητήσει από τον πατέρα της. Όπως είναι φυσικό, ο βασιλιάς εξοργίζεται με το «θράσος» του νέου και τον εξορίζει. Ταυτόχρονα φτάνουν προξενιά για την Αρετούσα από το βασιλιά του Βυζαντίου. Η κοπέλα αμέσως αρραβωνιάζεται κρυφά με τον Ερωτόκριτο, πριν αυτός εγκαταλείψει την πόλη.

Δ. Η Αρετούσα αρνείται να δεχθεί το προξενιό και ο βασιλιάς τη φυλακίζει μαζί με την πιστή παραμάνα της. Έπειτα από τρία χρόνια, όταν οι Βλάχοι πολιορκούν την Αθήνα, εμφανίζεται ο Ερωτόκριτος μεταμφιεσμένος από μαγεία. Σε μια μάχη σώζει τη ζωή του βασιλιά και τραυματίζεται.

E. Ο βασιλιάς για να ευχαριστήσει τον τραυματισμένο ξένο του προσφέρει σύζυγο την κόρη του. Η Αρετούσα αρνείται και αυτόν τον γάμο και στη συζήτηση με τον μεταμφιεσμένο Ερωτόκριτο επιμένει στην άρνησή της. Ο Ερωτόκριτος την υποβάλλει σε δοκιμασίες για να επιβεβαιώσει την πίστη της και τελικά της αποκαλύπτεται αφού λύνει τα μαγικά που τον είχαν μεταμορφώσει. Ο βασιλιάς αποδέχεται το γάμο και συμφιλιώνεται με τον Ερωτόκριτο και τον πατέρα του και ο Ερωτόκριτος ανεβαίνει στο θρόνο της Αθήνας.